

ОКУТУУНУН ТЕХНОЛОГИЯСЫ

ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ

Шергазиев А.Ж.

Кыргызская Академия Образования

«ДҮЙНӨЛҮК ЖАНА АТА МЕКЕНДИК КӨРКӨМ МАДАНИЯТ» ПРЕДМЕТИН ЖАЛПЫ БИЛИМ БЕРҮҮЧҮ МЕКТЕПТЕРДЕ ОКУТУУНУН ЧЕТ ӨЛКӨЛҮК БИЛИМ БЕРҮҮ СИСТЕМАСЫНЫН МИСАЛЫНДА ӨНҮГҮШ ӨЗГӨЧӨЛҮГҮНҮН ТАРЫХЫ

ИСТОРИЯ ОСОБЕННОСТЕЙ РАЗВИТИЯ ОБУЧЕНИЯ ПРЕДМЕТУ «МИРОВАЯ И ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ОТЕЧЕСТВЕННАЯ КУЛЬТУРА» НА ПРИМЕРЕ ЗАРУБЕЖНОЙ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ

Түйүндүү сөздөр: антропология, этнография, көркөм маданият, культура, культ, культурология, маданият таануу, традиция.

Ключевые слова: антропология, этнография, художественная культура, культура, культ, культуроведение, традиция

Азыркы мезгилде жаңы окуу пландарын түзүү, окуу планындагы окуу жүктөмдөрүн кыскартуу, сабактардын тизмесинин санын азайтуу, улуттук алкактык курикуллумдун башталгыч класстарда киргизилиши менен жаңы мектептик базистик окуу планынын предметтеринин санын толуктай турган жаңы сабак «Дүйнөлүк жана ата мекендик көркөм маданият» курсунун башка жалпы билим берүүчү предметтер арасында алган орду, аталган предметтин ар кайсы өлкөлөрдө окуу планында пайда болуу тарыхы, анын окуп үйрөнүлүшү, окутуу кандайча жүргүзүлө турганы кызыгууну туудурган жана изилдей турган проблемалардын бири. Жалпы гуманитардык-көркөм маданий билим берүү-азыркы мезгилдеги жалпы билим берүүчү мектептеги бирден-бир билим берүү тармагы катары адам дүйнөсүнүн өнүгүш жөндөмүн өстүрө турган, баардык түрдүү баалуулуктарды сезүү жана ал үчүн жооп берүүчү, адам турмушунун мааниси, ага жетүүнүн маанисин түшүндүрө ала турган тармак. Маданият рухий байлык катары тарых, философия, этика, эстетика, укук теориясы, материалдык турмуштун көрүнүшү катары антропология, этнография, социология, коомдук психология, этнопсихология, демография, семиотика менен байланышы бар. Адам баласынын ички дүйнөсүндө терең өзгөрүүлөр болуп турбаса, анда анын иш-аракетинде ошончолук коом үчүн жагымсыз мүнөздөгү жагдайлар пайда боло баштайт. «Дүйнөлүк жана Ата мекендик көркөм маданият» предмети байыркы мезгилдерден бери баардык жаш муундарды жогорку жана түбөлүк

деп эсептелген адамзаттын баалуулуктарына үйрөтүп келе жатат. Көпчүлүк учурда чиновниктер мамлекеттик билим берүү стандарттарын кабыл алган учурда «стандартизатор катары өтө оор шарттагы мамлекеттик заказ катары билим берүүнү үнөмдөөдөн башташып, аны ишке ашырып, мындай баалуулуктар окутула турган сабактарды окуу пландарына киргизбей келе жатышат. Эгерде биз өзүбүздүн маданияттыбызды сактап кала албасак, тарыхыбыздан баш тарта турган болсок, окуп үйрөнбөсөк, өлкөбүздөн мамлекеттүүлүк сакталган территория гана калат.

«Дүйнөлүк жана улуттук көркөм маданият» предмети байыркы мезгилдерден бери окутулуп келе жаткан өтө уникалдуу предмет. Байыркы мезгилде эле Байыркы Грецияда, Римде балдарды тарбиялоодо нравалык, эстетикалык жана дене-тарбиясына, маданиятына көңүл бурушкан. Римде география, физика, философия окутулуп, бул билимдерди окутуудан сырткары Жер ортолук деңизинин жээгиндеги элдердин маданиятын окуп үйрөнүү да каралган. «Маданият» терминин жаңы эранын акыркы жүз жылдыгында Марк Тулий Цицерон «духовность» катары адамга тиешелүү, тарбиялоону жакшыртуу маанисинде колдонгон. Орто кылымдарда «маданият» термини чиркөө кызматкерлери тарабынан «культура» эмес «культ» термини катары адамдын Кудайга карата кайрылуусу, мамилеси түрүндө түшүндүрүшкөн. Кайра жаралуу мезгилинде гуманисттик принцип катары античтик маданиятты түшүнүү катары кайра калыбына келген.

Ал эми «Маданият таануу» (культурология) термини 19-кылымдын башталышында эле колдонулуп, пайдаланылып келген. «Маданият таануу» терминин 1949-жылы биринчи жолу белгилүү америкалык антрополог Лесли Уайт Алвин (1900-1975) өз алдынча дисциплина катары со-

циалдык илимдер комплексинин тармагындагы өз алдынча илим катары сунуш кылып маданиятты төмөндөгүдөй объективдүү категория катары карагандыгында.

1. Технологиялык (өндүрүш куралдары, жашоо каражаты, жашоо куралдарынын материалдары, кол салуу жана коргонуу каражаттары ж.б.)
2. Социалдык (коллективдүү жүрүш-туруштун типтери)
3. Идеологиялык (идеялар, дин тутуу, билимдер ж.б.)

Маданият таануу интегралешкен билим сферасы катары, философия, тарых, социология, психология, антропология, тил таануу, этнография, дин таануу жана искусство таануунун ортосунда пайда болгон. Чындыгында «маданият таануу» (культурология) терминин биринчи жолу 1909-жылы немец философу, химик В.Освальд сунуш кылган. Анын пикири боюнча маданият таанууну социологиядан спецификалык көрүнүштү жазуу үчүн, адамдын маданияты үчүн гана тиешелүү деп эсептегендигинде болгон. Лесли Уайт болсо андан ары кетип маданиятты жалпы закон ченемдүүлүк катары карагандыгында болгон. Мындан кийин бул термин атайы илимий адабияттарда бир нече жолу 1949, 1956, 1970-жылдары кезигип, бул теория андан ары өнүккөн. Маданият таануунун атасы катары англиялык этнограф тарыхчы Эдвард Тайлорду эсептесек болот. Себеби ал жазган «Алгачкы коомдогу маданият» (1871) деген чыгармасы азыркы күнгө чейин маданият таанууну изилдөөнүн эталону катары эсептелет. Мындан сырткары маданият таанууну илим катары калыптанышына англиялык дин таануучу жана этнолог Д.Фрезер, немец ойчулу-гуманист А. Швейцер, испан философу Х.Ортега жана Гасет О.Шпенглер, нидерланд маданият таануучусу, тарыхчы Й. Хеейзинг, америкалык культурологдор Д.Белл, А.Кребер, К.К.Клакхон ж.б чоң эмгек сиңиришкен. Маданият таануу эки жактуу, биринчиден окутуу предмети, дисциплинасы катары жана экинчиден илим катары эсептелгендигинде. Көп өлкөлөрдө илим катары калыптангандыгына карабастан азыркы мезгилге чейин айрым чет өлкөлүк илимий классификацияда маданият таанууну (культурология) өзүнчө илим катары эсептелбей келишкендигинде. Европа жана Америкада маданият феноменин социалдык-этнографиялык маанисинде түшүнүшүп, маданият таануунун ордуна баардык жогорку окуу жайлары илим катары маданият антропологияны илим катары түшүнүшүп окуткандыгында. Азыркы Россиялык, мурунку СНГ өлкөлөрүндө жана Кыргызстандагы көз караш боюнча маданият таанууну эки группага бөлүп көрсөтсөк болот.

1. Маданият таануу (культурология) илими башка илимдерге окшобогон өз алдынча илим. (изоляцияланган).

2. Интегралешкен илим, башкача айтканда социалдык жана гуманитардык билимдердин маданият боюнча жуурулушу, синтези.

Интегралешкен көз караш боюнча маданият таануу башка илимдер менен алмашып, бөлүнүшү мүмкүн. Мисалы: философиялык маданият, искусство таануу, социологиялык маданият, же антропология ж.б. Акыркы жылдары маданият таанууну орус окумуштуулары интеграциялык дисциплина катары эсептөөгө көбүрөөк макул болушууда. Интеграцияланган предмет катары эсептелүүнүн артыкчылыгы ал өзүнө ар түрдүү илимдерди синтез кылып алгандыгында жана жаңы билимдин өсүшүнө түрткү бергендигинде. Маданият таануунун толук кандуу илим катары ишке кириши 90-жылдардан кийин катуу өнүгө баштады. Дисциплинанын эң жашы, активдүү, тездик менен өнүгүп келе жатканы катары эсептелинет.

Маданият таануу сөздүктөрдө (латындын cultura-дыйканчылык, тарбиялоо, байыркы грек сөзү-ой-пикир, себеп) маданиятты окуп-үйрөнүүчү жана анын жалпы өнүгүшүнүн закон ченемдүүлүктөрүн окуп үйрөнүүчү илим катары берилген. Өз алдынча илим катары маданият таануу 20 кылымда калыптана баштаган.

Россияда биринчи жолу бул предметти окутуу 1915-жылы башталган. Ошол кездеги Россиянын элге билим берүү министри П.Н.Игнатьевдин демилгеси менен орто мектепте «Искусство эстеликтери менен таанышуу» деп аталган сабакты мектептин 2 баскычынын бүтүрүүчү класстарында тарбиялык мааниси бар предмет катары киргизишмек болушкан. Кийинки мектептерге окутуу боюнча аракет кылуулар 1917-жылдагы революциядан кийин башталган. 1921-жылы Оренбург-Тургай губерниялык элге билим берүү бөлүмү тарабынан мектептин 2-баскычында маданият тарыхынын программасын сунуш кылышкан жана ал 1921-жылы РСФСРдин эл агартуу комиссариаты тарабынан бекитилип окутула баштаган. Бирок программадагы маданият тарыхы мүмкүн болушунча саясатташып, көпчүлүк бөлүк саясий экономикага, Россияда капитализмдин өнүгүшүнө арналган. Бирок ошого карабастан искусствонун өнүгүшү, Афинадагы демократия мезгилиндеги искусствонун гүлдөшү, диндин моралдык-философиялык элементтери, Рим империясынын маданияты, абсолюттук Франциянын көркөм искусствосу, адабияттагы классицизм, Англиядагы Елизаветтанын тушундагы театр жана адабият ж.б. темаларды окутуу каралган. Советтик доордо Советтер Союзу жана социалистик өлкөлөрдө маданият

таануу дисциплинасы өз алдынча гуманитардык дисциплина катары өзүнүн методологиясы, предмети жана анализ кылуу объектиси катары окутулган эмес. Дисциплинаны окутулбаганынын негизги себеби катары улуттук маданиятка илимий-объективдүү анализ жүргүзүүгө тыюу салынып, ал маданият тарыхындагы улутчулдука каршы туруунун зарылдыгы менен түшүндүрүлгөн. Курс жогорку окуу жайларынын философия жана искусство адистиктеринде диалектикалык жана тарыхый материализм жоболорунун негизинде дүйнөлүк тарыхтын мисалында гана окутулган.

Мурунку СНГ өлкөлөрүндө маданият таанууга болгон кызыгуу 70-жылдардан кийин гана башталган. Жалпы билим берүүчү мектептерге маданият таануу боюнча курсттар жана факультативдик сабактар киргизиле баштаган. Ушул жылдары мектептерде сүрөт сабагынын ордуна ИЗО сабагы (программаны түзгөн Б.М.Неменский), ыр сабагынын ордуна музыка сабагы (программаны түзгөн Д.Б.Кабалевский) алмашылып окутула баштаган. Ленинград жана Прибалтика республикаларында биринчи жолу мектептерде окуу планына атайы ритмика, бий сабактары киргизилип окутула баштаган. 1985-жылы биринчи жолу мектептерде факультативдик курс катары «Дүйнөлүк көркөм маданият» факультативдик курсу (программанын автору Л.Предтеченская) кирип, андан кийин ал жалпы билим берүүчү мектептердин окуу планына вариативдүү бөлүк катары окуу предмети катары кирет. Ошол мезгилдин новатор мугалимдери, жаңычыл директорлору жана педагогдорунун демилгеси менен «Дүйнөлүк жана ата-мекендин көркөм маданияты» курсу мектептерде ишке ашырыла баштаган. Ошондон кийин 1992-1993-окуу жылдары баардык СНГ өлкөлөрүнүн жогорку жайларынын окуу планына милдеттүү түрдө окуу гуманитардык дисциплина катары киргизилген. Россиянын көпчүлүк федералдык субъектилеринде бул предмет «Дүйнөлүк көркөм маданият» катары 1985-1986-окуу жылынан баштап мектептин окуу пландарына регионалдык компоненттин эсебинен киргизилип окутула баштаган. Мурунку СНГ өлкөлөрүндө 50-жылдардын чегинде жалпы теориясы калыптанып, 60-жылдарда 1-атайы эмгектер пайда боло баштаган. 70-жылдары маданият таанууга болгон кызыгуу күчөп, өзүнүн өтө жогорку деңгелине 90-жылдары жете баштаган. Маданият таанууда жаңы багыттар пайда боло баштаган. Мисалы философиялык маданият таануу, культурфутурология, социалдык маданият таануу, информатикалык жана графикалык маданият таануу. Өзгөчө бул тармакка эмгек сиңиргендер С.С.Аверинцев, С.Н.Артановский, М.М.Бехтин, П.П.Гайденко, П.С.Гуревич,

Ю.А.Жданов, Н.С.Здобин, М.С.Кочан, М.С.Ким ж.б. болгон.

2004-жылдан баштап Россияда «Дүйнөлүк көркөм маданият» курсун базистик деңгээлде базистик окуу планына киргизишкен. Федералдык базистик окуу планында 70 саат, 10-11-класстарда 35 саат каралган. Профилдик деңгелде окуу планында 204 саат каралып, анын ичинде 10-11-класстарда 102 саат, 3 саат жумасына каралган. Окутуу толук түрдө 1-5,10-класстарда базалык деңгээлде «Дүйнөлүк көркөм маданият» социалдык-гуманитардык жана филологиялык профилде милдеттүү окуу планынын санына кире баштаган. Ал эми «өз крайыңдын маданий традициялары» бөлүгү регионалдык же мектеп компонентинин эсебинен жүргүзүлүп келген. Башталгыч мектепте болсо бул «Искусствого киришүү» деп аталган. 5-6-класстарда «Байыркы дүйнөнүн көркөм маданияты», 7-класста «Орто кылымдардын маданияты», 8-класстарда «Европа эмес өлкөлөрдүн маданияты», 9-класста «20-21-кылымдардын чегиндеги маданияттын тарыхы» өтүлсө, 10-11-класстарда болсо 5-9-класстардагы материалдар тереңдетип окутула баштаган. 1987-жылдан баштап Россиянын билим берүү министрлиги маданият таанууну интеграцияланган сабак катары мектепке киргизген.

Ал эми Украинанын жогорку окуу жайларында «Маданият таануу» курсу 20 жылдан бери окуу планына милдеттүү түрдө 54-81 саат өлчөмүндө киргизилип келе жатат. Мындан сырткары жогорку окуу жайынын курсу катары «Дүйнөлүк жана ата мекендик көркөм маданият курсу» 76-саат эсебинде ккиргизилген. «Дүйнөлүк жана ата мекендин маданиятты» жалпы билим берүүчү мектептерде окутуу окуу планынын вариативдүү бөлүгүндө ишке ашырылат. Ал «Дүйнөлүк көркөм маданият», «Украинанын маданиятынын негизи» жана башка сабактары аркылуу ишке ашырылат. Программа Украинанын билим берүү министрлиги тарабынан иштелип чыгып сунушталган. Курс 10-11-класстарда 2 бөлүктөн турат. 1-бөлүк «Дүйнө образы маданият эстеликтеринде» 18 саат, 2-бөлүк «Адам образы маданият эстеликтеринде» 18-саат өлчөмүндө ишке ашырылат.

Азыркы мезгилде «Искусство» билим берүү областынын предметтери катары америкалык мектептердин (1-12) класстарында окутулат. Америкалык билим берүүнүн бир өзгөчөлүгү жалпы билим берүү системасында кошумча билим берүү системасынын жоктугунда. Ошол себептүү атайы мамлекеттик көркөм жана музыкалык мектептери, кошумча билим берүүчү борборлору жок. Жеке менчик кымбат акы алган музыкалык жана сүрөт мектептери, студиялары бар. Искусство менен өзгөчө таланты бар балдар

жана каражаты бар ата-энелердин балдары окуй алышат. Негизинен искусство менен таанышуу жалпы билим берүүчү мектептерде жана искусство сабактарында ишке ашырылат. Мектептин базасында активдүү түрдө мектептен сырткары кызыгуусу боюнча ар кандай ийримдер, клубдар иштейт. Бул окуучуларга көркөм маданияттын ар кандай түрлөрү боюнча сабактан сырткары мезгилде жүргүзгөнгө шарт түзөт. Азыркы мезгилге чейин СНГ өлкөлөрүндө мурдатан калыптанып калган балдардын чыгармачылык борборлору, музыкалык жана көркөм сүрөт мектептери, жаш техниктердин станциясы америкалык педагогдорду кызыктырып келет. Америкалык көркөм билим берүү системасынын артыкчылыгы практикалык жактан ар бир окуучуну кызыктыруучу сыйлоонун жүргүзгөндүгүндө, билим берүү планында да бул багытта жетишерлик санда окуу сааттары каралгандыгында (3-4,5 саат жумасына мектептин жогорку класстарында). Окутуудагы маанилүү жагдайлардын бири окуучулардын түрдүү деңгелине карата группаларга бөлүнгөндүгүндө жана ар бир группанын алдына коюлган өз алдынча максаты, милдети, тиешелүү өлчөмдө татаалдыгына жараша тематика жана ыктардын каралгандыгында.

90-жылдарга чейин Кыргызстанда тарыхый – маданий мурастарды окуп үйрөнүү негизинен край таануу мүнөзүндө болгон. Азыркы мезгилде айрым жалпы билим берүүчү мектептерде жана жаңы типтеги мектептерде мектеп компонентинин эсебинен «Дүйнөлүк жана ата мекендик көркөм маданият» курсу киргизилип окутулуп келе жатат. Мындай курсту киргизүүдө анын башка да жолдорун карап көрүү максатка ылайыктуу болушу мумкүн. Балким гуманитардык-көркөм предметтердин ордуна «Искусство» боюнча жалпы билим берүү жагын да ойлонуштуруп көрүү, же болбосо Америка жана Япониянын мисалындагыдай ата мекендик жана региондук маданиятка эле көңүл буруу туура экендигин изилдеп көрүү керектир.

Жогорудагы мамлекеттердеги тажырыйбаны жана Кыргызстанда «Дүйнөлүк жана ата мекендик көркөм маданиятын» окутуунун тажрыйбасын карап чыгып Кыргызстандын мектептеринде төмөндөгүдөй актуалдуу проблемалардын бар экендиги аныкталды:

Жалпы эле дүйнөлүк маданиятты окуп үйрөнүүдө, тарых жана башка маданият таануу предметтеринде өзгөчө кыргызстандын маданиятынын тарыхын окуп үйрөнүүдө европа, орус маданиятынын чыгыш маданиятына басым кылышы, үстөмдүгү. Ошондой эле мультимаданий коомдо окуучулардын толеранттуулук жана башка маданиятка кызыгууга болгон тоскоолдук.

Дүйнөлүк жана Кыргызстандын көркөм маданият курсун жалпы дүйнөлүк, региондук жана улуттук социомаданий тенденциялардын негизинде тактоо.

Кыргыз көркөм маданиятынын өзгөчөлүгүн табуу жана анын дүйнөлүк маданияттан алган орду.

Азыркы мезгилде Кыргызстандын мектептеринде «Дүйнөлүк жана ата мекендик көркөм маданият» курсун окутуунун абалы, өзгөчөлүгү, практикалык абалы, педагогикалык шарттары изилденген эмес жана топтолгон материалдар системалаган эмес.

Учурда билим берүү системасын, билим берүү моделдерин, билимдин мазмунун маданият таанууга карата модернизациялоо, өзгөртүү, өркүндөтүү максатында төмөндөгүдөй сунуштар келип чыгат:

Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүүчү мектептеринин 8-11-класстарында базистик окуу планында профилдик окутуунун эсебинен 1 саат өлчөмүндө «Дүйнөлүк жана ата мекендик көркөм маданият» курсун киргизүү.

Профилдик окутуу киргизилбеген жалпы билим берүүчү мектептерде факультативдик сабак же мектеп компонентине бөлүнгөн сабактардын эсебинен 10 -11-класстарда мектептин шартына, педагогикалык кадрларынын болушуна жараша «Дүйнөлүк жана ата мекендик көркөм маданият» курсун 68 саат өлчөмүндө киргизүү. Мындан сырткары «Кыргыз элинин маданияты», «Кыргызстандагы маданият жана дин», «Кыргыз элинин декоративдик-прикладдык искусствосу» сыяктуу курстарды мектеп компонентинин эсебинен киргизүүнү карап көрүү.

Мектептен тышкары жана класстан тышкаркы иштерде музыкалык, көркөм өнөр, сүрөт, бий, хореографиялык, декоративдик-прикладдык искусствону кружоктор, студия, клубдар аркылуу ишке ашыруу.

Адабияттар:

1. Г.В. Драч, История мировой культуры, Р-на-Дону 2000
2. Асипова Н. Билим философиясы жана тарыхы. окуу китеби, Б., 2010.
3. Видт И.Е., Культурологическая интеграция эволюции образовательных моделей. Педагогика, 2003., №3.
4. Недосекина Н.В., Пастухов В.А. Изучение истории культуры: интегративный подход. Преподавание истории в школе., 1999., №2.
5. Ганушенко Н.Н. О преподавании социально-гуманитарных дисциплин в общеобразовательных школах. Преподавание истории в школе 2000, №2.

6. Арутюнов С.А. Народы и культуры: развитие и взаимодействие, М. 1989.
7. Е.П. Челышев. Взаимодействие культур Востока и Запада, М., 1987.
8. Культурное многообразие кыргызского народа - неотъемлемая часть исторического наследия Кыргызстана // Наука и новые технологии. -Бишкек, 2009. -№4.